

รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย

ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี

A Model of Palm Leaf Manuscript Conservation of
Temples and Communities in Thailand through Cultural
and Technological Processes

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต

Phramaha Chatthep Phutthachato

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

watsungman.phrae@gmail.com

Received May 10, 2020; Revised July 12, 2020; Accepted August 25, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัด ชุมชนและสถานศึกษาของประเทศไทย (2) เพื่อพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี (3) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการแบบ List Model โดยเริ่มที่ ศึกษาเอกสารงานและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกในภาคสนามกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 25 รูป/คน ที่เกี่ยวข้องด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในวัด ชุมชนและสถานศึกษา จำนวนรวม 8 แห่ง การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัด ชุมชนและสถานศึกษาของประเทศไทย มี 3 ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 ก่อนการอนุรักษ์ ได้แก่ การสร้างศรัทธา การจัดระบบองค์การทำงาน การอบรมบุคลากรและการจัดการประเพณีเชิงพุทธ ขั้นที่ 2 ขั้นปฏิบัติการอนุรักษ์สำรวจ ทำความสะอาด จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียน ถ่ายดิจิทัล ทำทะเบียน ห่อผ้าคัมภีร์ ตัดป้ายรหัสคัมภีร์ ขั้นที่ 3 ขั้นสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ ได้แก่ การทำแหล่งเรียนรู้ การเผยแพร่ การสร้างเครือข่าย การจัดระบบยกย่อง การประเมินผล

2. รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีมี 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 การสร้างศรัทธา ถ่ายทอดชุดความเชื่อให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างถูกต้องทั้งทางโลกและทางธรรม ขั้นที่ 2 การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน (ศีล) คือ จัดทำแผนและอบรมบุคลากรอนุรักษ์คัมภีร์ ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการอนุรักษ์ (สมาธิ) การจัดการประเพณีเชิงพุทธ เริ่มอนุรักษ์ตามกระบวนการเทคโนโลยี บันทึกภาพสภาพของคัมภีร์ใบลานก่อนการสำรวจทำความสะอาดที่เก็บคัมภีร์ สำรวจ สภาพและคัดแยก คัมภีร์ จัดเรียงใบลานให้สมบูรณ์ ทำความสะอาดคัมภีร์ จัดหมวดหมู่ ลงทะเบียน ถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ ทำทะเบียน ห่อผ้าและติดป้ายรหัสคัมภีร์ มีพิธีงานบุญในการอัญเชิญเก็บคัมภีร์ ขั้นที่ 4 การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ (ปัญญา) และขั้นที่ 5 การแผ่ขยายสู่ความยั่งยืน (เมตตา) คือ มีการเผยแพร่ บริการองค์ความรู้ การสร้างเครือข่าย การจัดระบบยกย่อง การประเมินผล มีระบบการสร้างฉันทายาท มีการจัดงานบุญของชุมชนด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เพื่อให้ชุมชนมีศรัทธายั่งยืนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

3. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี มี 5 วิธีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน คือ ทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ MOU เชิญเป็นกรรมการ สมัครงเป็นสมาชิกเครือข่าย ร่วมกลุ่มตั้งเครือข่ายเองและเครือข่ายส่วนตัวและมี 17 วิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน คือ มีการร่วมงานระหว่างเครือข่าย มีการรักษาสัมพันธภาพที่ดี มีการจัดงานร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทในการพัฒนา มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม มีการกำหนดแผนและมาตรฐานการทำงานร่วมกัน มีระบบสร้างแรงจูงใจ มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย มีการสร้างผู้สืบทอดเครือข่าย มีการจัดระบบการบริหาร มีศูนย์

ประสานและมีผู้ประสานงานเครือข่าย มีงบประมาณจัดกิจกรรมเครือข่าย และ มีการติดตาม ประเมินผลสรุปผลงานร่วมกัน

คำสำคัญ : คัมภีร์ใบลาน; การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน; กระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี

Abstract

The objectives of this research included: 1) to study the processes of palm leaf manuscript conservation of temples, communities and academies in Thailand; 2) to develop a model of palm leaf manuscript conservation of temples and communities in Thailand through cultural and technological processes ; and 3) to study guidelines for building palm leaf manuscript conservation networks of temples and communities in Thailand through cultural and technological processes. This research method included studying related documents and researches for creating in-depth interview formats with purposive sampling groups of 25 monks and laymen related in palm leaf manuscript conservation of temples, communities and academies in 8 locations. The data of this research were analyzed by Analytic Induction. The research findings were as follows:

1) Concerning the processes of palm leaf manuscript conservation of temples, communities and academies in Thailand, it was found of three steps as follows : 1) Before the conservation, it was to build faith, to set the system of organizational work and to train the personnel and to manage Buddhist tradition; 2) Conservational operation, it was to survey, clean, categorize, register, digitizing photos, recording, wrapping with cloth and labeling the codes of manuscript; 3) Sustainable Conservation, it was to build learning sources, publish the knowledge, build networks, create the praising system and evaluate the processes.

2) Regarding the development of a model of palm leaf manuscript conservation of temples and communities in Thailand through cultural and technological processes, it included 5 steps as follows: 1) To build the faith (Right View) i.e. to transfer the faith towards the people in the communities to see the importance of conserving palm leaf manuscript both in secular and Dhamma aspects; 2) To organize data and working processes (Precept), it was planning and training personnel in palm leaf manuscript conservation; 3) To operate the conservation (Concentration), it was to manage Buddhist tradition, conserve

according to technological process, record photos of palm leaf manuscript before surveying, clean the storages of palm leaf manuscript, survey the condition, classify the palm leaf manuscript, chronologically arrange the complete palm leaf manuscript, clean the palm leaf manuscript, categorize, register, take digital photos of the script, register of book-keeping, wrap with clothes and label the manuscript. There was a respectful engagement ceremony; 4) To develop sources of learning (Wisdom); and 5) To extend towards sustainability (Benevolence), it was to extend, serve the knowledge, create networks, organize praising system, evaluate, create the system of Dhamma descendants, organize merit-making ceremony for palm leaf manuscript conservation. All of these processes are for inculcating sustainable faith in leaf manuscript conservation.

3) Guidelines for building palm leaf manuscript conservation network of temples and communities in Thailand through cultural and technological processes, it was found that there were 5 ways of building the network of palm leaf manuscript conservation networks including: To sign MOU (MOU network), to invite experts or related people as committee (Committee network), to apply as a member of network (Membership network), to form a group as self-network (Self-established network) and to be a private network (Private network) and also found that there were 17 ways of maintaining sustainable networks including: To cooperate between networks, to maintain good relations, to organize the events together, to share the roles in development, to be fair in sharing the benefits, to define a plan and a standard for working together, to encourage a system of motivation, to have a praising system for personnel of the networks, to build descendants of the networks, to arrange the management system, to have a coordinating centers and coordinators, to have budget for organizing network activities, and to follow up, evaluate and conclude the process of networks together.

Key words: Palm Leaf Manuscripts, Palm Leaf Manuscript conservation; Cultural and technological processes

บทนำ

หลังจากพุทธปรินิพพาน การสืบทอดพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้วิธีการสืบทอดด้วยความทรงจำและการบอกเล่าต่อกันมา โดยมีได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเรียกว่า "มุขปาฐะ" ซึ่งแม้จะมีการทำสังคายนาคือการรวบรวมพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า เพื่อธำรงรักษาพระธรรมวินัยเอาไว้ไม่ให้สูญหายโดยปากต่อปาก แต่ก็มีอันตรายที่จะคลาดเคลื่อนไปได้มาก ดังนั้นจึงเริ่มมีการจารึกพระพุทธรวจนะเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีหลักฐานการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกบนใบลาน เมื่อ พ.ศ.433 ในการสังคายนา ณ อาโลกเลนสถาน ณ มตเลชนบท ในประเทศศรีลังกา สมัยพระเจ้าวัฏฏคามินิอภัย ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก (Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], <http://www.dmc.tv/pages/>)

สำหรับในประเทศไทย นับแต่สมัยอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คัมภีร์ใบลานมีความสำคัญมากในการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เป็นสำนักเรียนของกุลบุตร การจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกของประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2020 ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน (สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, 2559:23)

ปัจจุบันนี้ คัมภีร์ใบลาน ซึ่งมีเนื้อวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาจำนวนมากไม่น้อย ยังคงเหลืออยู่ในหลายวัดและชุมชน บางแห่งได้ถูกดูแลรักษาเป็นอย่างดี ขณะที่หลายแห่งไม่ได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้องและได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมากจนไม่สามารถฟื้นฟูบูรณะหรือนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก แม้ว่าจะยังมีส่วนที่เหลืออีกจำนวนมาก แต่ก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา มีการจัดการที่ไม่ถูกวิธี ไม่เหมาะสม ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ของชุมชนเอง รู้กันเฉพาะกลุ่ม ขาดกระบวนการการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม ของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่เห็นคุณค่าคัมภีร์ใบลาน เป็นเหตุให้คัมภีร์ใบลานดูด้วยคุณค่าและเกิดเสียหายต่อกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญอย่างยิ่ง

คือ ขาดการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม ซึ่งเป็นผลให้สังคมไทยขาดภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมและการสร้างความรู้ใหม่บนฐานทุนของความรู้ที่มีอยู่เดิม ถ้าไม่มีการรักษาคัมภีร์อย่างดีและถูกต้อง ก็จะทำให้คัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเป็นแหล่งภูมิปัญญาที่สำคัญของท้องถิ่น ของชาติและของโลก เสี่ยงหายไป

ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัดและชุมชนในประเทศไทยโดยใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมและนำเทคโนโลยีประยุกต์ใช้ จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ทั้งในรูปแบบของการสร้างความรู้ใหม่และการรักษาความรู้ที่มีอยู่มิให้สูญหายไปจากความทรงจำและการเรียนรู้ โดยผู้วิจัย จะได้ไปศึกษารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของ วัดและชุมชนและสถานศึกษาที่สำคัญในประเทศไทยและจะนำมาพัฒนาสร้างรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลต้นแบบของประเทศไทย ณ ชุมชนวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอ สูงเม่น จังหวัดแพร่ ให้เป็น “สูงเม่นโมเดล” เนื่องจาก เป็นวัดพระพุทธศาสนาที่มีคัมภีร์ไบเบิลจำนวนมากที่สุดในโลกและคัมภีร์ไบเบิลของที่นี่ ยังได้รับการประกาศให้ขึ้นทะเบียนเอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นวัดเดียวของประเทศไทย แม้ว่าที่นี่ จะมีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลโดยวัดและชุมชนอยู่แล้วภายใต้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น แต่รูปแบบการอนุรักษ์ยังต้องมีการพัฒนาเพิ่มเติมอีกหลายปัจจัย ซึ่งสมควรที่จะควรมีการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของที่นี่ให้สมบูรณ์ที่สุด ทั้งในส่วนของอนุรักษ์โดยใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ประกอบกัน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลแหล่งใหญ่ของประเทศไทยและเพื่อขึ้นทะเบียนเอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกในระดับสูงขึ้นไป ก่อนที่จะขยายผลนำรูปแบบดังกล่าว ไปปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ณ วัดและชุมชนอื่นๆ เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ด้วยการปฏิบัติการดังกล่าว จึงน่าจะเป็นผลให้วัดและชุมชนที่รับการพัฒนาก่อความรู้ ความเข้าใจ และสามารถรักษาทรัพยากรวัฒนธรรม ของชุมชน โดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลต่างๆ ไว้ได้ อันจะเป็นประโยชน์ ต่อวัดและชุมชนในการสร้างโอกาสและสร้างพื้นที่/แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและควรแก่การนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาของวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล อันเป็นแหล่งมรดกทางปัญญาและยังเป็นการรักษาความมั่นคง มั่นคงและยั่งยืนของสถาบันชาติ ศาสน์และกษัตริย์ สืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนและสถานศึกษาของประเทศไทย
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี
3. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ LIST Model โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในวัดและชุมชน และสถานศึกษาที่มีการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน 8 แห่ง ในประเทศไทยและสัมภาษณ์จาก ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แบบเจาะจง จำนวน 9 คน โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม 25 รูป/คน คือ

กลุ่มที่ 1 ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ 1 รูป/คน รวม 8 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ 1 รูป/คน รวม 8 รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่างๆ/ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ

กลุ่มที่ 3 ระดับเชี่ยวชาญ จำนวน 9 รูป/คน เช่น จากการมีประสบการณ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต่างๆ ทั้งในประเทศไทย และ ต่างประเทศ เป็นต้น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการในวัดและชุมชนและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณทั้งในประเทศไทยและ

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยดำเนินการ จำนวน 2 ครั้ง ครั้งแรกร่วมกับผู้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนวัดสูงเม่น จำนวน 30 รูป/คน หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีและครั้งที่ 2 ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนวัดร่องฟอง จำนวน 30 รูป/คน หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

3) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องและเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย

4) ชุดปฏิบัติการ แบบ List Model เป็นการการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบ LIST Model ในภาคสนาม (Field Study) ได้แก่ ชุมชนวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่และสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน อีก จำนวน 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยประชุม/สนทนากลุ่มย่อยอบรม ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยชุดกระบวนการเชิงพื้นที่ เพื่อพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของประเทศไทยทั้งในระดับวัดและชุมชน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อที่กำหนด

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง“รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ผลการวิจัยสรุปผลได้ดังนี้

1. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนและสถานศึกษาของประเทศไทย ผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตอนการอนุรักษ์ 2) ขั้นตอนปฏิบัติการอนุรักษ์และ 3) ขั้นตอนสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ 1 ก่อนการอนุรักษ์ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม 2) การจัดระบบองค์การทำงาน โดยมีการตั้งกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน 3) การจัดทำแผนการดำเนินงาน เพื่อจัดระบบและทิศทางการอนุรักษ์ 4) การเตรียมความพร้อมอบรมบุคลากรในชุมชนด้านการอนุรักษ์คัมภีร์และ 5) การจัดการประเพณีเชิงพุทธ ซึ่งเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม) การประกาศให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นงานบุญทางพระพุทธศาสนาของชุมชน เป็นพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ขั้นที่ 2 การปฏิบัติการอนุรักษ์ เป็นกระบวนการทางเทคโนโลยีในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานประกอบได้ 12 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ผู้ปฏิบัติงานใส่ถุงมือและหน้ากากอนามัย เพื่อป้องกันสุขภาพ 2) บันทึกสภาพสภาพของคัมภีร์ใบลานก่อนการสำรวจ 3) ทำความสะอาดที่เก็บคัมภีร์ใบลานอาจเป็นตู้หรือหีบธรรม ตลอดจนถึงสถานที่เก็บคัมภีร์ใบลาน 4) สำรวจสภาพคัมภีร์และคัดแยก คัมภีร์ที่สมบูรณ์ ออกจากกัน 5) จัดเรียงใบลานคัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์ 6) ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบูรณ์ 7) จัดคัมภีร์ใบลาน ไว้ประจำหมวดหมู่ที่จัดระบบไว้ 8) ลงทะเบียนคัมภีร์ 9)บันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล 10) ทำทะเบียนคัมภีร์ 11) ห่อคัมภีร์ ติดป้ายรหัสและ 12) เก็บคัมภีร์ซึ่งในขั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตามหลักวิชาการ ด้วยกระบวนการทางเทคโนโลยี แต่ก่อนจะเก็บคัมภีร์ใบลานในห้องที่มีอุณหภูมิและลักษณะตามหลักวิชาการแล้ว ควรต้องมีกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ พิธีอัญเชิญคัมภีร์เก็บ โดยประกาศเชิญคณะอนุรักษ์และชาวบ้านมาร่วมงาน เนื่องจากเป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน มีพิธีเปิดงาน ก็ต้องมีพิธีปิดงาน

ขั้นที่ 3 สร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน 2) การเผยแพร่และบริการให้เกิด

ประโยชน์ ได้แก่การเผยแพร่ และ บริการภายในแหล่งเรียนที่มีการจัดแสดงและให้ความรู้ ด้านคัมภีร์ไบเบิลและมีการเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนภายนอก เช่น ทางสื่อออนไลน์ การจัดแสดงนิทรรศการ เป็นต้น 3) การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ เครือข่ายฝากความรู้ คือ การกระจายองค์ความรู้ไปยังวัดและชุมชนอื่นๆ และเครือข่ายพัฒนาการอนุรักษ์ คือ การสร้างเครือข่ายด้านต่างๆกับเครือข่ายอื่นๆ 4) การจัดระบบยกย่อง ทั้งยกย่องบุคลากรที่เกี่ยวกับอนุรักษ์และยกย่องคัมภีร์ไบเบิล ให้เป็นที่น่าสนใจและ 5) การประเมินผล ทั้งประเภทตนเองภายในองค์และพร้อมให้ภายนอกมาประเมินภายใน ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและ 6) การสืบสาน รักษาต่อยอดคุณธรรม เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม ที่ใช้ การจัดการประเพณีเชิงพุทธมาดำเนินการ ได้แก่ การจัดงานประเพณี เช่น การจัดประเพณี ตากธัมม์ ประเพณีแห่ธัมม์ประเพณีไหว้ครุธัมม์หรือประเพณีอุทิศบุญให้แก่ผู้สร้างธัมม์

2. รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างศรัทธา (สัมมาทิฐิ) 2) การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน (ศีล) 3) การปฏิบัติการอนุรักษ์ (สมาธิ) 4) การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ (ปัญญา) เช่น พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบเบิล และ 5) การเผยแพร่สู่ความยั่งยืน (เมตตา) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ 1 การสร้างศรัทธา (สัมมาทิฐิ) คือ การทำให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลเห็นความสำคัญและมีความเชื่ออย่างถูกต้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

ขั้นที่ 2 การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน (ศีล) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ (1) การบริหารด้วยคณะกรรมการ (2) การจัดทำแผนในการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลแบบมีส่วนร่วมและ (3) การเตรียมความพร้อมบุคลากรอนุรักษ์คัมภีร์

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการอนุรักษ์ (สมาธิ) ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การจัดการประเพณีเชิงพุทธ คือ การประกาศให้การอนุรักษ์เป็นงานบุญทางพระพุทธศาสนาของชุมชนเพื่อให้ชุมชนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและ 2) การอนุรักษ์ตามหลักวิชาการ หรือทางเทคโนโลยี โดยมี 12 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ผู้ปฏิบัติงานใส่ถุงมือและหน้ากากอนามัย เพื่อป้องกันสุขภาพ (2) บันทึกภาพสภาพของคัมภีร์ไบเบิลก่อนการสำรวจ (3) ทำความสะอาดที่เก็บคัมภีร์ไบเบิลอาจเป็นตู้หรือหีบธรรม ตลอดถึงสถานที่เก็บคัมภีร์ไบเบิล (4) สำรวจสภาพคัมภีร์และคัดแยก คัมภีร์ที่สมบูรณ์ออกจากกัน (5) จัดเรียงไบเบิลคัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์

ให้สมบุรณ์ (6) ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบุรณ์ (7) สำรวจรายชื่อคัดแยกตามหมวด (8) ลงทะเบียนคัมภีร์ (9) บันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล (10) ทำทะเบียนคัมภีร์ (11) ห่อคัมภีร์ ติดป้ายรหัสและ (12) เก็บคัมภีร์ ซึ่งในขั้นตอนนี้มีกระบวนการทางวัฒนธรรม ที่สำคัญ ได้แก่ การประกอบพิธีปิดงานบุญอนุรักษคัมภีร์ใบลาน 1) พิธีไหว้พระ รับศีล 2) พิธีเจริญพระพุทธมนต์ 3) พิธีสู่ขวัญ หรือ สืบชะตาคัมภีร์ 4) พิธีขอขมา และ ไหว้ครูคัมภีร์ 5) พิธีถวายคัมภีร์คืนไว้ในพระพุทธศาสนา 6) กล่าวสรุปผลการอนุรักษคัมภีร์ 7) ประธานสงฆ์แสดงธรรม อานิสงส์การอนุรักษคัมภีร์ 8) พิธีปฏิบัติธรรม แผ่เมตตา อุทิศบุญให้ผู้สร้างคัมภีร์ 9) พิธีถวายผ้าป่าอนุรักษคัมภีร์ พระสงฆ์อนุโมทนาให้พร พิธีแห่คัมภีร์หรือแห่ธัมม์ รอบโบสถ์หรือวิหาร จำนวน 3 รอบและ 11) พิธีอัญเชิญคัมภีร์เก็บในตู้คัมภีร์ หอพระธรรมหรือหอพระไตรปิฎก หรือ สถานที่เก็บที่เหมาะสม เช่น ศูนย์เรียนรู้ พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ (ปัญญา) เช่น พิพิธภัณฑคัมภีร์ใบลาน

ขั้นที่ 5 การเผยแพร่สู่ความยั่งยืน (เมตตา) ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่

1) การเผยแพร่และบริการองค์ความรู้ด้านคัมภีร์ใบลานให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณะชน 2) การสร้างเครือข่ายการอนุรักษคัมภีร์ใบลาน เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันโดยตลอด เครือข่ายพัฒนาการอนุรักษ คือ การสร้างเครือข่ายเพื่อสังคมแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 3) การจัดระบบยกย่อง ยกย่องทั้งผู้อนุรักษคัมภีร์และผู้เกี่ยวข้องเพื่อกำลังใจในการทำงาน และยกย่องคัมภีร์ใบลานเพื่อให้ความสำคัญเป็นที่น่าสนใจ 4) การประเมินผล เพื่อให้ทราบผลของการพัฒนาตามแผนและเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ อันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงและพัฒนาต่อไปและ 5) การสืบสาน รักษา ต่อยอดคุณธรรมประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ (1) การสร้างธัมมทายาทเพื่อวางแผนให้บุคลากรในการสืบต่อการอนุรักษคัมภีร์ใบลาน เช่น การทำหลักสูตรเองและเปิดสอนในวัดและนอกวัด ที่สนใจและการทำหลักสูตรร่วมกับสถาบันการศึกษา ในชุมชนหรือที่สนใจและ (2) การจัดงานประเพณีของชุมชนเป็นการอนุรักษคัมภีร์ใบลานด้วยระบบประเพณีเชิงพุทธของชุมชน เป็นงานประจำปี เช่น ประเพณีตากธัมม์ โดยมีพิธีกรรมคือ การทำบุญอุทิศให้ผู้สร้างคัมภีร์ ผู้ถวายคัมภีร์ ผู้อนุรักษและอุปถัมภ์คัมภีร์ การถวายผ้าห่อคัมภีร์ การแห่คัมภีร์ การแสดงธรรม การปฏิบัติธรรม การสำรวจจำนวนคัมภีร์ที่มีอยู่ในปัจจุบันกับทะเบียนรายชื่อคัมภีร์เดิม ที่ทำไว้ตอนอนุรักษคัมภีร์ครั้งแรก การทำความสะอาดผ้าห่อคัมภีร์ การตากคัมภีร์และมีการจัดนิทรรศการอบรมเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานในช่วยจัดงานบุญ เพื่อเป็นการถ่ายทอดและเผยแพร่

ความรู้ ดังนั้นการจัดเป็นงานบุญเกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์ประจำปี จึงเป็นวิธีการที่สำคัญ ที่จะสืบสาน รักษาและต่อยอด การอนุรักษ์คัมภีร์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน สืบต่อกันมาอย่าง ยั่งยืนต่อไป

3. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชน ในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย 2 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ 2) แนวทางการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ประกอบด้วย 5 แนวทาง ได้แก่ 1) ทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมืออย่างเป็นทางการ MOU 2) เชิญเป็นที่ปรึกษา เป็นกรรมการ 3) สมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายขององค์กรที่จัดตั้งอยู่แล้ว 4) มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นเครือข่ายร่วมกันอย่างเป็นทางการ หรือไม่ทางการ และ 5) ประสานงานส่วนตัว

3.2 แนวทางการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืน ประกอบด้วย 17 แนวทาง ได้แก่ 1) มีการร่วมงานของกันและกันอย่างต่อเนื่องทั้งที่เป็นทางการและไม่ทางการ 2) มีการรักษาสัมพันธภาพที่ดีแก่สมาชิกเครือข่าย 3) มีการจัดงานหรือกิจกรรมร่วมกัน 4) มีการแบ่งบทบาทในการพัฒนาร่วมกัน 5) มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม 6) มีการกำหนดแผนพัฒนาและมาตรฐานในการดำเนินงานร่วมกัน 7) มีการให้กำลังใจกันและให้ความช่วยเหลือกัน 8) มีความเคารพและไว้วางใจระหว่างกัน มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ มีสัจจะเสียสละและไม่เอาเปรียบ ซึ่งกันและกัน 9) ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร 10) ให้เกียรติยอมรับความเป็นอิสระขององค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย 11) มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย 12) มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย 13) มีการสร้างผู้สืบทอดเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง 14) มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย 15) มีศูนย์ประสานและมีผู้ประสานงานเครือข่าย 16) มีงบประมาณที่กิจกรรมเครือข่ายและ 17) มีการติดตามประเมินผลและสรุปบทเรียนร่วมกันในการเป็นเครือข่าย

อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ จะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชน และ สถานศึกษา ของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า มี 3 ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 ก่อนการอนุรักษ์ เริ่มที่สร้างศรัทธาให้คนในสถานศึกษา และ วัด และ ชุมชน เห็นความสำคัญและต้องการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานด้วยตนเอง จากนั้นให้ตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อบริหารในรูปของคณะกรรมการ ส่วนระดับสถานศึกษา เป็นองค์ที่มีคณะทำงานอยู่แล้ว จากนั้นให้จัดทำแผนดำเนินงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตลอดปีและมีการอบรมพัฒนาบุคลากรในหน่วยงานด้านความรู้ตามหลักวิชาการและความรู้ทางด้านวัฒนธรรมก่อนปฏิบัติงานอนุรักษ์ ขั้นที่ 2 ขั้นปฏิบัติการอนุรักษ์ในระดับวัดและชุมชน เริ่มที่ประกาศให้เป็นงานบุญพิธีทางพระพุทธศาสนาของชุมชนและมีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้งกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี โดยเริ่มที่มีพิธีขออนุญาตก่อนปฏิบัติการและดำเนินการอนุรักษ์ตามหลักวิชาการและเทคโนโลยี โดยเฉพาะการอนุรักษ์ด้วยระบบดิจิทัล ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นฉบับและขั้นที่ 3 ขั้นสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์ ได้จัดทำแหล่งเรียนรู้และมีการเผยแพร่และบริการวิชาการ มีการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีระบบยกย่อง มีประเมินผลการปฏิบัติงานประจำปีและมีการสืบสาน รักษา ต่อยอดคุณธรรม ด้วยการจัดงานบุญอนุรักษ์คัมภีร์ปีละ 1 ครั้ง เช่น พิธีไหว้ครูคัมภีร์ พิธีทำบุญอุทิศบุญให้ผู้สร้างคัมภีร์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ เป็นต้น แต่ในระดับ วัดและชุมชน ได้จัดงานบุญพิธีทางพระพุทธศาสนาของชุมชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน เช่น ประเพณีตากธัมม์ ประเพณีแห่หนังสือใบลาน เป็นต้น โดยเฉพาะการอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณีความเชื่อเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนหรือคนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในพื้นที่ได้ตระหนักเห็นความสำคัญอย่างต่อเนื่องเพราะมีการถ่ายทอดชุดความเชื่อที่เป็นภูมิปัญญาจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งเพราะคนคือหัวใจสำคัญของการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโธและคณะ, (2558) ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธัมม์ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง จากการศึกษาพบว่า ประเพณีตากธัมม์

เป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้ได้มากที่สุดในประเทศไทย

ผลจากการศึกษาวิจัยทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การขยายผลและการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้ ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น มีข้อเสนอแนะว่าชุมชนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการและการปรับตัวของชุมชน ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม ซึ่งทั้ง 3 ขั้นตอนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เบื้องต้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสมัย วรรณอุดร, (2559), ได้วิจัยเรื่อง คัมภีร์ใบลานกับกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ ชุมชนบ้านนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ลักษณะ 3 ตอน คล้ายกัน คือ 1) ก่อนอนุรักษ์เริ่มที่ ศรัทธา คือ กระบวนการก่อนที่จะมีการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในภาควิชาการ กระบวนการการสร้างศรัทธา หรือ ความเชื่อ หรือ กระบวนการชุมชนควรจะเริ่มก่อน ได้แก่ มีการประชุมพบปะแกนนำชุมชน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะดำเนินการในโครงการนี้ระหว่างกลุ่มงาน อนุรักษ์เอกสารโบราณฯ กับพระสงฆ์ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 2) กระบวนการอนุรักษ์ เริ่มที่ทำการอนุรักษ์ให้เป็นงานงานบุญ เริ่มที่การทำบุญเลี้ยงพระเป็นอันดับแรกเพื่อ ความเป็นสิริมงคลจากนั้นจึงร่วมกับพระสงฆ์ผู้นำชุมชนและชาวบ้านทำพิธี ขอมมาและขออนุญาตบูรพาจารย์เพื่อสำรวจคัมภีร์ใบลาน เสร็จแล้วจึงเริ่มขนย้ายคัมภีร์ใบลานออกจากหีบพระธรรม โดยได้รับความร่วมมือชาวบ้านเป็นอย่างดีชาวบ้านยังร่วม ทำความสะอาดคัมภีร์ใบ จึงเข้าสู่กระบวนการสำรวจ คัดแยกชื่อเรื่องคัมภีร์ ลำดับไปตามหลักวิชาการ จนถึงขั้นเก็บและ 3) กระบวนการสร้างความยั่งยืนอนุรักษ์ คือ มีการสร้างศูนย์เรียนรู้ ชุมชนด้านเอกสารโบราณ วัดศรีจันทร์ ชุมชนบ้านนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และเกิดเป็น “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณ วัดศรีจันทร์” มีการกิจเผยแพร่และสร้างธัมมทายาท โดยมีการแสดง ประวัติ

บ้านนาอ้อ ประวัติคัมภีร์ใบลานวัด ศรีจันทร์ ความรู้เกี่ยวกับประวัติและภาพแสดงตัวอักษร โบราณ ได้แก่ตัว อักษรขอมไทย ตัวอักษรธรรมอีสาน และตัวอักษรไทยน้อย ความรู้เกี่ยวกับหมวดหมู่และสาระการเรียนรู้ในคัมภีร์ใบลาน ความรู้เกี่ยวกับหีบพระ ธรรมและความรู้เกี่ยวกับผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน และจัดทำบัญชีรายชื่อเอกสาร โบราณเพื่อเป็นฐานข้อมูลแห่งนี้ด้วยโดยตั้งชื่อสถานที่จัดแสดงคัมภีร์ใบลาน แห่งนี้ใหม่ว่า “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสาร โบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย” โดยเป็นส่วนหนึ่งของ พิพิธภัณฑ์ ประวัตรังสรรค์โชติอนุสรณ์วิจารณ์สังขกิจ

2 รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ผลการวิจัยพบว่า มี 5 ขั้นตอน ตามแบบ สูงเม่น โมเดล ดังนี้ ขั้นที่ 1 การสร้างศรัทธา (สัมมาทิฏฐิ) เริ่มที่กระบวนการทางวัฒนธรรม คือ ถ่ายทอดชุดความเชื่อให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างถูกต้องทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อมีความต้องการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานด้วยชุมชนเอง ชุดความเชื่อ เช่น คุณค่าและมูลค่าของคัมภีร์ อาณิสสของการอนุรักษ์คัมภีร์ เพราะหัวใจสำคัญของการอนุรักษ์ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน การที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมได้จำเป็นต้องทำให้อย่างไรให้เขามีศรัทธาต่อสิ่งนั้น เพื่อเขาจะได้ร่วมอย่างจริงจัง ขั้นที่ 2 การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน (ศีล) คือ บริหารด้วยคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเฉพาะ จัดทำแผนและเตรียมความพร้อมอบรบบุคลากรอนุรักษ์คัมภีร์ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการอนุรักษ์ (สมาธิ) เริ่มที่กระบวนการทางวัฒนธรรม คือ ประกาศเป็นงานบุญ ทำพิธีงานบุญขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน พระสงฆ์และชาวบ้านร่วมพิธีและตามด้วย การอนุรักษ์ตามหลักวิชาการและเทคโนโลยี 12 ขั้นตอน คือ 1) ผู้ปฏิบัติงานใส่ถุงมือ และ หน้ากากอนามัย เพื่อป้องกันสุขภาพ 2)บันทึกภาพสภาพของคัมภีร์ใบลานก่อนการสำรวจ 3) ทำความสะอาดที่เก็บคัมภีร์ 4) สำรวจ สภาพคัมภีร์ และ คัดแยกคัมภีร์ 5) จัดเรียงใบลานคัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ ให้สมบูรณ์ 6) ทำความสะอาดคัมภีร์ 7) จัดหมวดหมู่คัมภีร์ 8) ลงทะเบียนคัมภีร์ 9) ถ่ายคัมภีร์ระบบดิจิทัล 10) ทำทะเบียนคัมภีร์ 11) ห่อคัมภีร์ ติดป้ายรหัส 12) เก็บคัมภีร์ในห้องที่เหมาะสม โดย มีพิธีงานบุญในการอัญเชิญเก็บคัมภีร์ ขั้นที่ 4 การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ (ปัญญา) การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี และ ขั้นที่ 5 การแผ่ขยายสู่ความยั่งยืน (เมตตา) คือ มีการเผยแพร่และบริการองค์ความรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและเนื้อหาในคัมภีร์ใบลาน

ให้เกิดประโยชน์ มีการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีระบบยกย่อง มีการประเมินผล และ มีการสืบสาน รักษา ต่อยอดคุณธรรม ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรม คือ มีระบบการสร้างอัมมทายาท และ มีการจัดงานบุญประเพณีของชุมชนด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ปีละ 1 ครั้ง เช่น ประเพณีตากธัมม์ ประเพณีแห่คัมภีร์ใบลาน เป็นต้น เพื่อสร้างความศรัทธาของชุมชนให้ม่ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างยั่งยืนสืบไป ซึ่งทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล (2559). ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการ โดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์หรือพิพิธภัณฑ์ที่มีแผนพัฒนาคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ 2) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ใบลานเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร เครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล และ มีกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี มาใช้ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ 3) ปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และ เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย 4) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กรคัมภีร์ใบลานมี 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น

3. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ผลการวิจัยพบว่า มี 5 แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน คือ 1) ทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมืออย่างเป็นทางการ MOU 2) เชิญเป็นกรรมการ 3) เข้าร่วมสมัครเป็นเครือข่าย 4) ร่วมกลุ่มตั้งเครือข่ายเอง 5) เครือข่ายส่วนตัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell, (2015), วิจัยเรื่อง “การเป็นเครือข่าย” ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายมีหลาย 3 ประเภท ดังนี้ (1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จใน

การทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่าย (2) เครือข่ายเชิงประเด็น กิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายด้านคุ้มครอง ผู้บริโภค เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายสุขภาพ และ (3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย 3) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออกเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ และ 4) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสมัชชาคนจน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Paul Starkey, (1997), ได้วิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา ” ผลการวิจัยพบว่า ความหมายของ“เครือข่าย” คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ มากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิงต่อไป

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนและสถานศึกษา ในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไป ศึกษาและพัฒนาเพิ่มเติม นำไปปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมพื้นที่จริง ได้แก่ องค์กร หรือ วัดและชุมชนต่างๆ ที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่ยั่งยืน สร้างแหล่งเรียนรู้ สร้างเครือข่ายและมีการเผยแพร่องค์ความรู้ เพราะการมีแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จะช่วยทำให้คนที่สนใจทั้งในพื้นที่และจากที่อื่นสามารถมาศึกษาขั้นตอนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและมีระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างแรงบันดาลใจและสร้างธัมมทายาท

สนใจในการอนุรักษ์มากขึ้น มีการจัดทำคู่มือวิธีการและมาตรฐานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเผยแพร่ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่ได้มาตรฐานของวัดและชุมชนและองค์กรต่างๆ ที่มีคัมภีร์ใบลานในพื้นที่ ซึ่งควรต้องทำทั้งในรูปของเอกสารและเป็นองค์ความรู้เผยแพร่ ทางสื่อออนไลน์ จะเป็นประโยชน์อย่างต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชาติไทย

เอกสารอ้างอิง

- โครงการ Tipitaka (DTP), *ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html*, <http://www.dmc.tv/pages/> [3 พฤษภาคม 2562].
- ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหาภล, (2559). *การพัฒนาารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
- สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, (2559), *เมืองคัมภีร์ธัมมโบริาณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น*. ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธและคณะ, (2558). *การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตักธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่*. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- สมัย วรรณอุตร, (2559). *คัมภีร์ใบลานกับกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน ด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ ชุมชนบ้านนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย*, รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Boissevain, Jeremy and J.Clyde Mitchell, (2015), *How to be Networks : Studies in Human Interaction*, (Netherlands : Mouton & Co, P.54.
- Starkey, Paul, (1997), *Networking for Development*, IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development London P.67-68.